

դիկ էր յամանի, արդ տնկեցաւ յԱղին: Աստ զհոտն միայն վայելեր հարեանցի, անդ զհոտն և զպտուղ՝ յաւերփ:

26

Արծուապէս մերկանայ զվաղանցիկ ա-
մաց փետուրս, զգենու զթեւ հրեշտակաց:

26

Թուի վաղամեռիկն հոգի եկեալ տեսա-
նել զուշայնութիւնս աշխարհի՝ և արհա-
մարհեալ թռչել:

26

Մահ տնկէ յոգուջ զյոյս անմահութեան:

26

Որպէս սպունգ ծծէ սիրտ զդիւրագգած
անձուկս, այլ անխլիրտ և անշշունջ կայ:

27

Ոչ ամենայն վէր սպեղանեօք բուժի.
այլ է գոր պատառել և զթոյնն ի բաց
հանելի է:

29

Վէժ տապանի՝ վէժ անկիւնակալ հա-
ւատոյ և յուսոյ յորոյ վերայ կանգնի տա-
հարն սիրոյ:

29

Իբրև զնամակ մի կնքեալ կայ սիրտ
իմ. ի լուծանել կնքոյն քանի՛ զարմանա-
լիք յայտնեսցին:

Հ. Ղ. ԱՆՇԱՆ

Շարայարեյի

Փ Ա Ր Պ Ե Յ Ի Ո Յ Թ Ո Ի Ղ Թ Ի Ն

ՎԱՍԵՐԱՅԱՆՈՒԹԻՒՆՆԸ

Բազմավեպի փետրուարի համարին մէջ
Հ. Յ. Ազգերեան (էջ 59) շանացած էր
ապացուցանել՝ թէ փարպեցւոյ թուղթը
յատկեքեքէ թարգմանուած է, (հաւանօքն
իրեն բնագիր ունենալով Ոսկեբերանի լա-
տին նամակ մ'առ իննսովկենսիտո Ա). իբրև
փաստ ի մէջ բերելով անհասկանալի ըն-
թեքցումաներ՝ որ յատկեք. բառերու սխալ
թարգմանութիւն մը կ'ենթադրեն: Իր տե-
սակէտը բոլորովին նոր է, տեսութիւննե-
րը՝ սրամիտ. բայց սխալ պիտի ըլլայ կար-

ծել թէ այդպիսի եզրակացութիւն մը կա-
րելի է ընդունիլ՝ առանց ո'չ մէկ դժուա-
րութեան կամ առարկութեանց:

Փարպեցի կ'ըսէ. (էջ 570)

« Եւ ես անպիտանս և ամենեցուն
կղկղանց՝ թէպէտեւ երևիցիմ առաջի Տեառն՝
սոն եղեալ որդի, իբրև զանգամ՝ որպէս
մեծ առաքեալն Պօղոս »:

Հ. Ազգերեան կ'ենթադրէ թէ սոն եղեալ
որդի թարգմանութիւն է լատ. *filius fac-*
tus hominis բացատրութեան, ուստի
փարպեցին հասկնալու է այսպէս. « առա-
ջի Տեառն՝ որդայ մարդոյ »:

Բայց կ'առարկենք.

1) Թեպէտեւ մակբայն ցոյց կու տայ թէ
միջանկեալ բացատրութիւնը՝ նախորդին
հակառակ իմաստ մը ունի. բայց որդայ
մարդոյ բացատրութեամբ՝ փարպեցին ու-
շինչ աւելի կը ստանայ քան « անպիտան
և անզգամ » մակղիբները:

2) Իմաստը ո'չ մէկ կերպով կը պա-
հանջէ հոս որ Տեառն բառէն վերջ « Որ-
դի մարդոյ » բացատրութիւնը աւելցուի:

Ընդհակառակն բնագիրը շատ պարզ է
արդէն երբ անվրդով իր վիճակին մէջ
թողուի. փարպեցին կ'ըսէ. « Եւ ես ան-
պիտանս և ամենեցուն կղկղանց՝ թեպէտեւ
երևիցիմ առաջի Տեառն (դ վահանայ)
սոն եղեալ որդի՝ (ազնուականի որդի,
մարդոյ զառակ, ժողովրդական ցարդ պա-
հուած բացատրութեամբ) իբրև զանգամ՝
որպէս մեծ առաքեալն Պօղոս »:

Փարպեցին Պօղոս Առաքելոյն խօսքը
իրեն կը յարմարցնէ, թեպէտեւ վահան իր
ազնուականութեան մասին տարբեր զա-
ղափար ունենայ: — Այսպէս ամէն բառ
այս պարբերութեան մէջ իր բնական դերը
կ'ունենայ:

Թէջ 610 Փարպ. կ'ըսէ.

« Այլ յաղագս իմաստաւոր բանի՝ ըստ
նորա Տեառն մեծին հրահանգին ». Հ. Ա-
զգերեան կ'ենթադրէ թէ սա թարգմանու-
թիւն է *juxta ipsius Domini* (ըստ
Տեառն ինքեկն մեծի հրահանգին):

Նոյնի և նորա փոփոխակի սխալ գոր-
ծածութիւնը այնքան յաճախադէպ է հին

զրիշներուն քով որ փարպեցւոյ ընդօրինակիչը կարող էր՝ առանց իր սխալելու բացարկել ընդօրինակութիւնները գործածելու՝ զանոնք շփոթել իրարու հետ:

Փարպեցին քիչ առաջ կը խօսէ Արթուհամ եպիսկոպոսի մասին՝ որուն ուզած է աշակերտիլ. ուստի նա կ'ըսէ. «Ըստ նորա (ուղղելի նորին) Տեսնեմ (Արթուհամու) մեծի հրահանգին հանգոյն մեծի զանձու ամփոփելոյ հաշուէի...»:

Փարպ կ'ըսէ յէջ 593.

«Չվերջինսն թէ գիտացեալ էր Տեսնեմը՝ և պահանջեալ յինն համար, դեմ յանդիման գերեւելիս գոյ առաջի քո ընտրութեան, գովութեան և կամ պարսաւանաց էի արժանի»:

Ընդգծեալ բառին Հ. Ագբերեան բնագրի կ'ենթադրէ alterum կամ alterutrum (մի յերկուց) ուստի իր կարծեօք Փարպեցւոյ բնագիրն այսպէս ունէր. «Թէ գիտացեալ էր Տեսնեմը և պահանջեալ համար, որո՞ւմ արդեօք յերկուց» (տեսանէի կամ) երեւէի առաջի քոյոյ ընտրութեան՝ գովութեան և կամ պարսաւանաց՝:

Փարպեցւոյ ներկայ ձեւին մէջ էի և գոյ բառերը տեղափոխուած են, ինչպէս իրաւամբ կը դիտէ Հ. Ագ. բայց գերեւելիս բառին տեղ լաւագոյն է նրեկոյ կարգալ իբրեւ մերձաւորագոյն ձեւ. «Երեւելոց էի առաջի քոյոյ ընտրութեան՝ գովութեան կամ պարսաւանաց գոյ արժանի»:

Արդ այսպէս ընթեռնելով արդէն կ'ուշենանք հետագայ իմաստը. եթէ վաճան Փարպեցին դատի կանչէր՝ նա դեմ յանդիման պիտի երևէր վաճանայ, որպէսզի ընտրէ նա՝ գովութեան արժանի է թէ պարսաւանաց, վաճան պիտի տեսնէր «դեմ յանդիման» զովորեալ և պարսաւանաց պատահելը. այսպիսի բառը՝ մէկէ աւելի և զանակներով՝ կը մնայ կարեւոր տարր մը ներկայ պարբերութեան մէջ:

Թէջ 603 տող 14 Փարպեցին կ'ըսէ.

(Հայք յեկեղեցու) «նստին գլխարկեալք, պատաստեալք երեսօք, որպէս առ հոտեալ դիական, պապանձեալ որպէս

համր դե»: Հ. Ագբերեան կը համարի թէ Փարպեցին, կ'ուզէ ըսել հոս «անկեալ կամ ի կախ դիմօք» ուստի շփոթութիւն մը տեղի ունեցած է convolver կամ convolver և convello բայից միջև:

Ո՛չ. Փարպեցին հոս ամենեւին առ ի կախ դիմօք ուզած չէ ըսել. գրիտարկեալք բացատրութիւնը զայս արդէն պատկերացուցած էր. Փարպեցին պարզապէս «պատասել, ծածկել» բայերուն հարկը զգացած է և այս կ'ապացուցուի՝ որպէս «առ հոտեալ դիական» յաւելուածով. հոտեալ դիակին վրայ՝ երեսը չեն կախեր, այլ հոտոտելիքը և դէմը կը գոցեն: Փարպեցւոյ բացատրութիւնը շատ զեղեցիկ կերպով կը ներկայացնէ հայկական կանացի տարազը՝ որուն մէջ դէմը կիսովին ծածկուած է, և «համր դե» երգիծանքը կ'ակնարկէ այդ տարազին հետ կապ ունեցող լուծութեան պատուէրը:

Թէջ 611 Փարպ. կ'ըսէ.

«Եւ այսք այսպէս թշնամանեալք և հայհոյանօք հալածեալք՝ ո՛չ յերեկոյս ինչ ժամանակաց զրուցատրութեամբք յոմեքէ համբաւուց ծանուցաւ մեզ, այլ առ մեօք իսկ և ի մերում ժամանակի եղեալ տեսաք զայս ամենայն»:

Հ. Ագբերեան կ'ենթադրէ թէ ընդգծեալ բառերու լատին բնագիրն էր haud sero (tempore) = «ոչ անագոս ինչ ժամանակաց զրուցատրութեամբ»:

Այստեղ ուղղագրութեան հարկը զգալի է, որովհետեւ դժուարին է թէ Փարպեցի «յերեկոյս ինչ ժամանակաց» ըսած ըլլայ՝ իբրեւ «ժամանակաւ, մրոյթեան մէջ». բայց երբ նկատենք որ Փարպեցի նախապէս կը խօսի խոսքովիկի և Արթուհամու վրայ և յետոյ պիտի խօսի Ս. Գրիգորի վրայ, անհաւատալի կ'երևի որ նա պէտք զգացած ըլլալ լատիներէնի մէջ փնտռելու պարբերութիւն մը՝ որ ո՛չ մէկ իմաստ կը պարունակէ, այլ կը ծառայէ միայն իբրեւ կապ մը իր մտածման երկու մասերուն մէջ:

Արդ դիտուի որ Փարպեցին հետեւեալ հակադրութիւնն ընել կ'ուզէ. Այս հայ-

րերու հալածուիլը ի՛նչ ժամանակ պատահած է, այլ մեր ժամանակ: Haud sero (tempore) զմեզ չի հասցներ այս գաղափարին. ուստի մենք կը կարդանք.

« Եւ այսք այսպէս թշնամանեալք ե հայհոյսնօք հալածեալք ո՛չ յետկոյս ինչ ժամանակաց՝ զրուցատրութեամբք յումնքէ (ի) համբաւուց ծանուցաւ մեզ, այլ առ մեօք իսկ ե ի մերում ժամանակիք »:

Այսպէս փարպեցին կ'իրագործէ իր դիտատրութիւնը՝ ականարկելով թէ Ս. Հայրերուն հալածուիլը՝ ժամանակներօ հոս ծածկուած դէպք մը է:

Դարձեալ, եթէ ենթադրուի թէ յերկոյս ժամանակաց դէպքերուն համար ըսուած է՝ այլ անոնց պատմութեան, կարելի է կարդալ.

« Ո՛չ յետ եկ(ե)ոց ինչ ժամանակաց... ծանուցաւ մեզ »:

Ըստ այսմ՝ փարպեցւոյ զբնագրողն իր առջև յետևի. ց կիսովին եղծուած բառ մ'ունի զոր անյաշող կերպով յերկոյս կը կարդայ:

Կարելի է նաև երրորդ մեկնութիւն մը. « Ո՛չ յերկոյս ինչ ժամանակաց զրուցատրութեամբք » ընթեռնելով « Ո՛չ երկոյսին ժամանակաց զրուցատրութեամբք... ծանուցաւ մեզ »: Այս բացատրութիւնը շատ լաւ պիտի յարմարէր թուղթի ընտանեկան հեղինական նկարագրին: Թերևս փարպեցի « երեկոյսին ժամուց » դրած ըլլայ ե զբնագրողը ժամանակացի փոխած, յաջորդ ժամանակի ազդեցութեան տակ, բայց այս նոյն կը պահէ ուղղագրութեան էութիւնը:

Այսպէս արդէն հայերէնի մէջ սահմանափակուելով՝ կարելի է երեք մեկնութիւն գտնել:

Փարպ. կ'ըսէ (յէջ 588).

« Եւ անուանէին բարեկամս ինձ եղբարսդ սրբոյ զգին զբուանին զքո Տեառն եղբորորդով »:

Հ. Ազեբեան կը սրբագրէ. « Եւ ինձ ի յանցան (delictum = ոճիր, շփոթուած dilectum = բարեկամի հետ) համարէին եղբարքդ այդ սուրբք զփոխադարձ (mutuus = փոխադարձ, շփոթուած modius

= գրուանի հետ) բարեկամութիւն (զգին = զոյգ = jungo . . .) մեր ընդ քո Տեառն եղբորորդաց »:

Նախ դիտելի է որ փարպեցւոյ ականարկած անձինք չէին կարող միանգամայն վահանայ կրայր ե եղբորորդի ըլլալ, ուստի այս երկու բառերէն մէկը պէտք է զուտի իբրև սխալ ընթերցում: Անտարակոյս վերջին բառը պէտք է պահուի՝ որովհետև Ղազար կը յիշէ նաև այլուր՝ վահանայ եղբորորդիները՝ իբրև իրեն յարեկամ (էջ 591): Ինչ բառի աղաւաղում կարող է ըլլալ եղբարսդ. անտարակոյս ընդօրինակողը իր առջևն ունէր եղծուած զբար(և րար)ոյ զոր անյաշող կերպով վերականգնել կը փորձէ ե-դրարսդ ընթերցմամբ: Զգին գրասանիկն ուրիշ բան է՝ մեր կարծեօք՝ բայց եթէ հսկգրուանին սխալագրութիւնը. այսպէս կ'ունենանք հետեւեալ ընթերցումը.

« Եւ անուանէին բարեկամս ինձ զբարեբարսդ սրբոյ հանգրուանին զքո Տեառն եղբորորդիս »:

Արդ այս ընթերցման հաստատութիւնը կը գտնենք փարպեցւոյ թուղթին մէջ. յէջ 591 կ'ըսէ. « Այլ կարգեալքն ինձ ըստ տարւոյ ի Տեառն Ներսէսէ ե Հրատայ ի պէտս դարմանոյ ե հանդերձոյ ե ձիոյ՝ յայտնի է, նոյնպէս ե ի քո Տեառն յեղբօր որդեայց »:

Ասոնք սրբոյ հանգրուանին (էջմիածնի) եւ բարեբար եղած են.

« Բայց սիրէին երեքին եղբարքն ըզվանն Սրայ կարողիկէի պտղովք ե ամենայն պիտոյիւք... յորմէհետէ յանձնեցեր զիս քո ընտանեաց... զպտղաբերութիւն տնդոյն հատուցանելով »: (էջ 589-590):

Եւ 584 փարպեցի կ'ըսէ, թէ կարգացրէ է

Ս. Հայրերու գրքերը, Բարսղի, Աթա. նասի, Գրիգորի

« ե զնոյցունց նմանեացն, որք զնոյն շաւիղ ողջմտութեանն հետեւեալ վարդապետեցին: Յազազս որոյ ե զայլսն ամենայն ե զորս առ նոսա արանցն ծառայք

նորա ունին զամենայն գրեալսն, զԱրիտ-
սի... «Գնեստորի» կայլն:

Հ. Ազգերեան կը մեկնէ. «Ջայլսն ամե-
նայն գրեալս և զծածկեալ (servo = ծած-
կեմ շփոթուած servio = ծառայեմի հետ)
բոյնս (virus = բոյն շփոթուած vir =
այր բառի հետ), որ առ նոսա, զԱրիտսի»
կայլն:

Դիտուի որ այս մեկնութեամբ բայը կը
պակսի պարբերութեան մէջ. չի՛ գիտցուի
թէ ծածկեալ բոյնը ինչ կատարած են: —
Մեր կարծեօք միակ բառ մը կայ ուղղելի
այստեղ:

Չարին բառը եղած է նախ Նորին, յե-
տոյ փարպեցւոյ ներկայ գրչագրողի սովո-
րական փոփոխմամբ մը նորա. ուստի կը
կարդանք.

«Յաղագս որոյ և զայլսն ամենայն և
զորս առ նոսա աբանց՝ ծառայք յարին
ունին զամենայն գրեալսն, զԱրիտսի...
«Գնեստորի» (էջ 584):

Փարպեցւոյ ընթերցումը յառաջ տանե-
լով կը տեսնանք յիրաւի որ այլևս խօսքը
սուրբ հայրապետաց վրայ չէ՛ որ «ծածկեալ
թոյնները» յայտնած ըլլան, այլ մեծ ա-
ղանդաւորաց հետևողներուն վրայ. «մե-
կուսացեալք ի յԱստուծոյ ուղղափառ ուխ-
տէն մինչև ցայսօր վարին ներկեալք իւրա-
քանչիս աղիտիս, ուղղելի հերձնալք իւրա-
քանչիւր աղանդի» (էջ 584). «Եւ արդ
թէպէտև սոքա անբժշկութեամբ կադան »
և այլն (անդ):

Յետ աղանդաւորաց գրքերը թուելու՝
փարպեցի կ'ըսէ. «Իսկ Հայոց աշխարհի
աղանդ՝ զոր ասեն՝ անանուն է ըստ վար-
դապետի և անգիր ըստ բանի» (էջ 585):

Այսպէս փարպեցւոյ դիտաւորութիւնն
է Հայոց աղանդը օտար հերետիկոսու-
թեանց հետ համեմատել, ուստի նա դի-
տել կու տայ որ ինչպէս ուղղափառք ի-
րենց սուրբ հայրերն ունին, այսպէս նաև
մոյրեալք ունին իրենց վարդապետներն (==
առ նոսա արանց) և գրքերը (== գրեալսն)
մինչդեռ Հայոց աղանդը ո՛չ գիրք ունի ո՛չ
վարդապետ:

Փարպեցի յէջ 585 կ'ըսէ.

«Բայց ես թէ և զիտէի զոք յայնպի-
սեացն՝ (մոլորելոց) ընդ լոյս դատել... ոչ
կամէի... քանզի ուսեալ էի ի փրկչէն որ ոչ
հրամայէ ամենեցունց յոխորտ իւրի
զորումն ի ցորենոյն՝ մինչև ի ժամանակ
հնձոցն, և ատարել զհրեշտակս իւր
ի ժամանակի
հնձոցն, զորս կամ հրեշտակս իսկ
ասէ և կամ ճշմարիտ վարդապետս... իսկ
ես ոչ հրեշտակս և վարդապետ և ոչ
երբէք իսկ չեմ եղեալ թանիս այս ըստ
երբէք ի հարցողաց որոնք կամաց
գործոյ իշխանու-
թեան և ոչ երբէք»:

Հ. Ազգերեան կը մեկնէ.

«Իսկ ես ո՛չ հրեշտակս և վարդապետ,
չեմ եղեալ իսիք (ut-cunque = ըստ ու-
րում՝ = Թարգմանուած ըստ երբեք) յանցա-
ւոր (reus = յանցաւոր շփոթուած res =
բանի հետ) յայսմ՝ խնդրելով (quaerens =
խնդրելով-հարցանելով) երբէք յումեքի
(a nemine = ո՛ր յումեքի շփոթուած a ու-
mine = ի կանացի հետ) զործ իշխանու-
թեան»:

Փարպեցւոյ գրչագրողը յաճախ տեսու-
թեան իւանգաւորումներ կ'ունենայ որ՝ իրեն
յեղաշրջել կու տան բառերու կարգը և
նոյնը կրկնել. դիտուի, զոր օրինակ, որ
հոս կ'ըսուի. «Իսկ ես ոչ հրեշտակս և
վարդապետ և ոչ » փոխանակ «Եւ ոչ
վարդապետ». երբէք բառը երիցս կըրկ-
նուած է նոյն պարբերութեան մէջ, իսկ
կի կրկնութիւնը անհամար են:

Արդ այս փոքր և ակնյայտի վրիպակ-
ներէն զատ — որ վէճի առիթ չեն տար —
միակ բառ մը կայ սրբագրելի. գրչագրողը
ի հարց բառը վերածած է ի հարցողաց
բառի որ իմաստին կատարեալ խանգա-
րումն եղած է: Փարպեցին՝ յետ յիշելու
Քրիստոսի խօսքը՝ հնձող հրեշտակներու
մասին՝ կ'ըսէ.

«Իսկ ես ոչ հրեշտակս և ոչ վարդա-
պետ՝ չեմ եղեալ երբէք ի թանիս այս,
ըստ ի հարց ուրուք կամաց և գործոյ իշ-
խանութեան»:

«Քանզի — կ'աւելցնէ փարպեցին — յա-
ղագս ատելոյ զիս... սուրբքդ և անա-
բատք և յամենայն մեղաց ազատ ուսու-

յիւրջ Հայոց (= հարք) թող ի մեծամեծան
ձգտեցուցանելոյ զիս... այլ և քորեպիո-
կոպոս ոք չարար»:

Եթէ այսպէս լատիներէնով ուղղագրե-
լով ընդունինք թէ փարպեցին կ' ուզէ
ներկայացնել թէ ինքը յանցաւոր չէ պա-
տիւ ինքրելով, այն ժամանակ Գանգի
պարբերութիւնը անյարիր կ'ըլլայ և ան-
կապ նախորդին հետ փոխանակ անոր լու-
սաբանութիւնն ըլլալու:

Յէջ 610 կ'ըսէ փարպեցի.

«Այլ ի գէպ համարիմ ընդ նոսին յի-
շել և զտէր Աբրահամ զեպիսկոպոս, ո-
րում ըստ ձայնի խորհրդոյն և չհանգու-
ցանէր ի ծերութիւնս և կարող լինէի առ
նմա զոնեա սուղ ինչ ժամանակ մնալ»
(յէջ 610):

Հ. Ագգերեան կը մեկնէ.

«Աբրահամ եպիսկոպոս որ ըստ խոր-
հրդոյ անուան իւրոյ (juxta vocis =
ըստ ձայնի, անուան) և զիս (me շփո-
թուած ne = չ ի հետ) հանգուցաներ ի
զոգն (senium = ծերութիւն շփոթուած
sinus = ծոցի հետ) և կարող լինէի առ
նմա զոնեա սուղ ինչ ժամանակ մնալ»:

Այս համեմատութիւնը կը կազմեն գե-
ղեցկայարմար ամբողջութիւն մը. ի սկզբ-
բան կը համոզուի մարդ թէ լատին բնա-
գիր մը պէտք է ըլլայ հոս, այլ հետեւեալ
զժուարթութիւնները կը ներկայանան.

1) Դժուար է թէ երբէք փարպեցի մը-
տածած ըլլայ «ի գոգն Աբրահամու» այ-
լարանական բացատրութիւնը թանձրացնել
այդ աստիճան:

2) Խօսքը Աբրահամ անուան շուրջ են-
թադրելով՝ պէտք է համարիլ որ Սսկե-
բերան առ իննովկենտիոս Ա. գրած նա-
մակին մէջ խօսած ըլլայ նոյնպէս Աբրա-
համի մը մասին, որուն ինքն ևս — զու-
գարկաւորութիւն — աշակերտած ըլլայ՝ ինչ-
պէս փարպեցին Աբրահամ եպիսկոպոսին:

3) Փարպեցին քիչ վերջ կ'ըսէ թէ
«հանգոյն մեծի գանձու ամփոփելոյ հա-
շուէի զպարապումն զայն»: Արդ լատի-
ներէնով ուղղագրելով չենք իմանար թէ
ինչ է այդ պարապումը:

Փարպեցոյ բնագիրը մենք կը կարդանք
այսպէս.

«Աբրահամ եպիսկոպոս, որ զիմաստ
բանի խորհրդոյն չհանգուցանէր և ի ծե-
րութեանն, և կարող լինէի առ նմա զոնեա
սուղ ինչ ժամանակ մնալ»:

Եւ յերաւի քիչ յետոյ նոյն ինքն փար-
պեցի կ'ըսէ (էջ 610).

«Այլ յաղագս իմաստաւոր բանի ըստ
նորա Տեառն (Աբրահամու) մեծ հրահան-
գին, շահեալ ի նմանէն՝ հանգոյն մեծի
գանձու ամփոփելոյ հաշուէի զպարապումն
զայն»:

Այսպէս իմաստաւոր բանի (իմաստաւի-
րութիւն թէ ճարտարաբանութիւն) է այն
պարապումը որ հոս կ'ակնարկուի փարպե-
ցիին:

Հ. Ագգերեան իբրեւ լատին բառեր մատ-
նանիշ կ'ընէ փարպեցոյ մէջ զգաստարիւն
(587) = dignitas (պատիւ) բառը: «Ու-
սուցիչքդ Հայոց՝ թող ի մեծամեծան ձրգ-
տեցուցանելոյ զիս, յեպիսկոպոսութիւն և
կամ ի նոցին առաջին զգաստարիւն (di-
gnitas) և կամ յեկեղեցոյ դատաւորու-
թիւնս, այլ և քորեպիսկոպոս ոք չարար,
զոր Պարսիկք և արք անարժանք գործեն
և այսօր»:

Չենք գիտեր թէ Հ. Ագգերեան ինչպէս
կարող է ընդունիլ որ Սսկերեբան առ ին-
նովկենտիոս գրած նամակի մը մէջ գան-
գատի թէ ո՛չ ոք զինք եպիսկոպոս ձեռ-
նադրած է, և ո՛չ իսկ քորեպիսկոպոս, զոր
Պարսիկներ անգամ կ'ընեն: Եթէ զգաս-
տարիւնը լատին բառի մը թարգմանու-
թիւն ենթադրենք՝ պէտք է համարիլ եթէ
այս բառը միայն փնտած ըլլայ փար-
պեցի օտար գրութեան մը մէջ... զայն
սխալ թարգմանելու համար, այնքան ամ-
բողջ պարբերութիւնը փարպեցոյ համար
տեղական և անձնական նկարագիր ունի:
Դարձեալ dignitas նոյն իսկ իր տար-
բեր ամսմամբ՝ զժուարաւ «զգաստութիւն»
բառը պիտի ներշնչէր: Եպիսկոպոսութեան
ամենէն փոքր, առաջին աստիճանն էր քոր-
եպիսկոպոսութիւն. արդ փարպեցի հակա-
սած պիտի չըլլա՞ր ինքն իրեն երբ ըսէր.

«Ո՛չ միայն եպիսկոպոսութիւն չտուին և կամ անոր առաջին պատիւը այլ նաեւ քրո-
կեպիսկոպոս չըրին»։ — Զգատորքին բա-
որ սխալագրութիւնն է Զգատ(աւոր)ու-
քին բառին և Փարպեցին կը զանգատի
թէ ո՛չ միայն զինքը եպիսկոպոս չըրին,
կամ եպիսկոպոսական զոնս միայն կրե-
լու (ինչ որ պատուոյ համար սովորու-
թիւն է ընել) իրաւունք չտուին, ալ քրո-
կեպիսկոպոս անգամ չանուանեցին։ Վեր-
ջինս կը թուի քաղաքական նշանակու-
թիւն մ'ալ ունեցած ըլլալ՝ քանի որ Պար-
սիկներն ալ զայն կու տային։

Ի միջի յինկ (interesse, գու, ներկայ
լինել 613) Հ. Ագեբեանէն լատիներէն
կը թուի, մինչդեռ «Ո՛չ գոյ ի միջի»
և այլն հայերենի սովորական բացատրու-
թիւնը են։

Կծկեալ բառը (606) constrictus (=
 բռնադատեալ) բառի սխալ թարգմանու-
թիւնը կը համարուի Հ. Ագեբեանէն, մինչ-
դեռ հոս Փարպեցի խնայաստի չէ՛ ուզած
ըսել, այլ կծկոյի. «Քանզի և կծկեալ որ-
պէս ի սաստիկ և ի պինդ կապոց»։

Պարզօտաւորը ո՛չ մէկ պատճառաւ tu-
nicatus և togatus բառերու թարգմա-
նութիւն պէտք է նկատել, քանի որ Ս.
Գրոց մէջ արդէն պարկեօտը նկատուած է
քոսանայական զգեստ։

Եթէ Հ. Ագեբեանի նշանակած լատի-
նարանութիւնը գտնուէին թուղթի «վար-
դապետական» մասին մէջ՝ լատին բնա-
գրի մը գոյութիւնը աւելի հաւանական
պիտի երևնար. բայց ոռաջարկուած կէ-
տերը կը գտնուին՝ ցրուած՝ Փարպեցւոյ
ճիշդ այն պարբերութեանց մէջ ուր իր
ժամանակակից դէպքերը կը նկարագրէ,
դէպքեր՝ որ իրեն կը յարմարին, բայց
երբէ՛ք Ոսկեբերանի, իբր թարգմանու-
թիւն ներկայացուած կէտերը ո՛չ մէկ ի-
մաստ կը ներկայացնեն զոր Ղազար ար-
ժանի համարէր իր պատմածներուն միացը-
նելու (ինչպէս Խորենացի Միսրորայ կեն-
դանագիրը) այլ անոնց իբր բնական հե-
տեանք՝ աննշան նախադասութիւններ են։
Յամենայն դէպս թուղթի այդ դժուարու-

թիւնը՝ եթէ ցարդ չեն մեկնուած՝ բայց
կարող են մեկնուիլ հայերէնով։

Հ. Ագեբեան կը յիշէ փարպիկիս ծա-
նոթ բառը՝ իբրև լատիներէն (fatalicus),
բայց Մովսէսի լատիներէն զետեալը և
այն պատճառաւ հեգնարար լատին բառով
մ'անուանուիլը՝ (fatalicus) փաստ մը չէ
որ Փարպեցին՝ այդ բառին ծանօթ ըլլալուն
համար՝ լատինագէտ մըն էր։ Ուրիշ տեղ
մը՝ Հ. Ագեբեանէն չյիշատակուած՝ Փար-
պեցի կ'ըսէ, «Որ թարգմանի հայերէն
կոստանիանոսի քաղաք, զոր ոմանք ըստ
հռովմայեցի բարբառոյն՝ պարստե ասեն որ
թարգմանի արքունի» (էջ 13). սակայն
այսքանը բաւական չէ ապացուցանելու
ամբողջ լեզուի մը ծանօթութիւնը։

Հ. Ագեբեան կը զարմանայ որ Փար-
պեցւոյ «Զի անգամ և զհոսմ զրեանդ ո՛չ
հետու ինձ» խօսքը յոյն զրքերու համար
հասկցուած է. — պատճառն այն է որ
Ղազար ինքնիրեն համար կ'ըսէ թէ յու-
նագէտ մ'էր, բայց ո՛չ լատինագէտ. «Իմ
ըստ կարի պարապեալ յունական ուսմանցն
և.. կարդացեալ զգիրն արանցն սրբոց» (էջ
582). յետոյ իր կարդացած զրքերը թուե-
լով կը յիշէ միայն յոյն հեղինակներ և
երբէք լատին մը. բնական չէ՛ հետեցնել
թէ երբ նա իր հոսմ զրքերուն վրայ խօսի
նախապէս թուարկած յոյն զրքերու մասին
է խնդիրը։ Եթէ Եւսեբիոս հոսմ և յոյն
լեզուները միտային յիշատակած ժամանակ
առաջինին իր նախնական իմաստը կու
տայ՝ այս չի՛ նշանակեր բնաւ թէ տար-
բեր պարագաներու մէջ հոսմ չէր նշա-
նակեր նաև յոյն ազգն և լեզուն։ Փար-
պեցւոյ համեմատութիւնը՝ իր լատինագի-
տութեան մասին՝ անհասկանալի է այն
վայրկենին ուր իր լեզուական և մատե-
նագրական հմտութիւնը կը պանծացնէ։

Քանի որ Փարպեցւոյ թուղթին ուրիշ
ձեռագիրը կը պակտին, պէտք է ներկայ
օրինակին այն էջերը իրարու հետ համե-
մատենք ուր հեղինակը իր նոյն մտածում-
ները կը ներկայացնէ։ Արդ այս աշխա-
տանքին ընծայած արդիւնքը տարբեր է լա-
տիներէնով ստացուած մեկնութիւններէն։

Փարպեցիին՝ կարծենք՝ բեռնագիրը արձանագրութիւն մը չէ՝ զոր հասկնալու համար զանազան լեզուներու կարօտ ըլլանք:

Ներկայացուած քննական նոր ուղղութիւնը գնահատելով հանդերձ, Փարպեցւոյ թույլի վաւերականութիւնը դեռ զօրաւոր հիմնքու վրայ կանգնած կը նկատենք:

ՎԱՆԱՏՈՒՐ

Բ Ա Յ Ն Ա Մ Ա Կ

Առ գերյարգելի Տօքթ. Ն. Ներսէս Տ.

Դայրայեղ հետաքրքրութեամբ ընթերցած եմ Ձեր մէկ յօդուածը՝ Բագմամէյ պամագրի, փետրուարի թւոյն մէջ, ուր իսկապէս ամենաբուռն բաղձանքով մը կ'ուզէիք հետաքրքրութիւնը շարժել, հայ ընթերցող հասարակութեան և մանաւանդ բնագիտասէր մտքերուն դէպի Հայ բուսազբոյր մը կազմութեան գաղափարը, զոր սքանչելի կը գտնեմ, իբր վաղուց հետաքրքրուող: Ես՝ մասնաւոր ջանքեր ըրած եմ խորհուրդ հարցնելու ֆրանսացի բուսաբաններու, որպէսզի յաջողուի ինձ՝ ոգեւորուած մէկ աշխատաւորը լինի՝ Հայ բուսագրքի մը կազմութեան պարագային:

Ինչպէս գրած էիք, կարծուածէն շատ հսկայ գործի մը առջև կը գտնուի այն՝ որ կը ջանայ Flore մը կազմաւորել և բուսական աշխարհի գիտնականաց ճանչըցնել դեռ ինչ գողտրիկ բոյսեր, որոնք լքուած կ'աճին Հայաստանի շատ բարձունքներուն վրայ:

Բուսաբան (Herbier) մը նախ տրամադրելի ունենալ, անա՛ առաջին փորձը, որով կը փափաքիք Ձեր նպատակակէտին հասնիլ, ունենալով նաև աւելի գործնական միջոցներու գաղափարը:

Ներկայ ո՛չ մի բուսաբանը, չորացած բոյսերու ուսումնասիրութեանց պիտի յեռուէր դժուարին տարիներ գրաւող Flore պատրաստելու համար: Կրկնապատիկ կը դժուարանայ Ձեր աշխատանքը այդ պա-

րագային, մանաւանդ եթէ զանոնք պատրաստողները զօրաւոր միջոցներ չեն ունեցած. յաճախ այնպիսի տարօրինակ ձեւերու տակ կը ստանաք զանոնք, որ ահա մայ կը տարակուսի, նոյն իսկ վարժ բուսաբանը: Ուրեմն ինչ եղբայրացութեան պիտի յանգիք, եթէ օրնկ. անհրաժեշտ է գիտնալ ծաղիկներու գոյնը, որ բոլորովին փոխուած է անխնամ պատրաստուելուն համար:

Հետեւաբար աւելի խոհեմ միջոց չկայ, եթէ ոչ երկաթը սալին վրայ ծեծել և բոյսերու ուսումնասիրութիւնը՝ տեղին վրայ կատարելու միջոց մը ճարել, ինչ որ Ձեր եռանդուն փորձին համար թերևս հնարաւոր լինի, այսինքն ըստ կարելոյն թարմ բոյսեր ունենալ, մինչև ձուարանի (ovaire) խորը թափանցելու համար՝ ի հարկին:

Ձեր՝ էջ 51, համալսարանական դասընթացքի նկարագրութիւնը միակ քաջ ու ուղիղ արտայայտութիւնն է Flore մը պատրաստելու նախագաղափարին: Ձրան սացի տիտղոսաւոր մէկ բուսաբանի՝ Mr. François (Dr. ès science naturelle) կարծիքը, շահաւոր կը լինի յիշել աստ, թէ Herbier (բուսաբան) ով բուսագիրք կազմելու գաղափարը հին է այլևս և աւելի հասուն գործ կը ստացուի թարմ ուսումնասիրութեամբ, և այն ալ կեղրոն մը որոշելով՝ հետզհետէ ընդարձակել սահմանը, ինչ որ տարիներու գործ է: Ստուգիւ ալ տարիներ պէտք է դնել, ինչպէս եւրոպական Flore ներու գիտնական հեղինակներն ու իրենց գործակիցները ըրած են:

Հետեւաբար Ձեր՝ մանրագիր յիշած՝ էջ 50, Պ. Աճառեանի ենթադրութեան հետ համամիտ չեմ կրնար լինիլ, յարգելով սակայն Պ. Արթինեանի ձեռնհասութիւնը, որն անձամբ այդ բանը չպիտի ըսէր անշուշտ:

Ահա թէ ինչ է «Արթինեանի պէս աշխատասէր, բուսաբանութեան հմուտ, և հայերէնի տեղեակ....» ելն:

Դուք, որ անշուշտ եւրոպական բուսաբան մը կազմելու ատիթն ունեցած էք,